

KESİN DÖNÜŞ YAPAN İŞÇİ ÇOCUKLARININ UYUM PROBLEMİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

A FIELD RESEARCH ON THE ADAPTATION PROBLEM OF
RETURNED EMIGRANTS' CHILDREN

Ayşe KURUÜZÜM*

ÖZET

Literatürde çoğunlukla kendi seçimleri olmayan yer değiştirmelerin, ikinci kuşak göçmen işçi çocukların yaşamında büyük zorluklara yol açtığı ifade edilmektedir. Bu çalışma, Avrupa ülkelerinden dönen işçi çocuklarından Antalya'daki lise ve dengi okullarda okuyanların geri dönüş sürecinde yaşadıkları güçlükler ve sosyal yönden uyumlarını inceleyen ampirik bir çalışmadır. Geri dönen ikinci kuşak çocukların geri dönüş kararını onaylayıp onaylamadığı, Türkiye'de karşılaştıkları güçlükler, yaşam koşulları incelenmiştir. Çocukların buldukları ortama uyumları "kontrol grubu" denilen ve onlarla aynı sınıf ve cinsiyette olan öğrencilerle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Sosyal uyumu ölçmek amacıyla Hacettepe Kişilik Envanteri kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 10.0 ile yapılmış olup, Ki-kare testi, t testi, korelasyon katsayısı, Varyans Analizi ve parametrik olmayan testlerden Wilcoxon işaret-sıra testi kullanılmıştır. Bilinenlerin aksine, dış göç deneyimi yaşayan çocukların eğitim sistemiyle ilgili birtakım güçlükler yaşamalarına rağmen, kontrol grubundaki arkadaşlarıyla karşılaştırıldığında, sosyal yönden uyumsuz olmadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İkinci kuşak çocuklar, Hacettepe Kişilik Envanteri, Sosyal uyum, Varyans Analizi

ABSTRACT

In the related literature it is stated that moving from one place to another causes a great number of difficulties in the lives of the second generation immigrant workers' children who generally do not have their own choices. This paper presents an empirical research which analyses the social adaptation and return period difficulties of workers' children who returned from European Countries and are studying in high schools or equivalents. Whether the returned second generation children have approved the decision of returning, and the difficulties and living conditions they have encountered in Turkey were investigated. The adaptation of the children to the new environment was studied by comparing them with the students at the same grade and of the same sex, which is called the "control group". Hacettepe Personality Inventory was used to measure social adaptation. Data were analysed by SPSS 10.0, Chi-square, t test, correlation coefficient, variance analysis and Wilcoxon Signed-Ranks nonparametric test, were employed to test the data. Contrary to the general expectation, although students who experienced emigration encounter some difficulties in the education system, they are as adaptable as their peers in the Control Group with respect to sociability.

Keywords: Second generation children, Hacettepe Personality Inventory, Social adaptation, Variance Analysis

---

* Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Türkiye'den ve Akdeniz'i çevreleyen diğer ülkelerden, Batı Avrupa'ya yönelen işçi göçünün, geleneksel göç ülkelerine yönelen işçi göçünden en önemli farklılığı, "geçicilik" temeline dayanması ve "hedef göçleri" içermesidir. Dış göçün yoğunluk kazandığı dönemlerde, Batı Avrupa ülkelerindeki Türk işçilerinin, bu ülkelerin iş ve yaşam koşullarına uyumları (adaptasyon) ya da uyumsuzlukları, toplumbilimcilerin ilgilerini çekmiştir. Ancak uzunca bir süredir Batı Avrupa ülkelerine dış göçün durması, ilgileri geri dönüş sürecine yöneltmiştir (Güven, 1996:2). Avrupa ülkelerinde kalmayı güçleştiren ve dönüşü teşvik eden nedenler, ekonomik nedenlerin yanında bu nedenlere doğrudan ve dolaylı olarak bağlı çeşitli uygulamaların ürünüdür. Başta Federal Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde izlenen politikalar ve uygulamalar (geriye dönüşü teşvik eden ücret ve prim ödemeleri, vatandaşlık hakları, sosyal yardımlar vb.), ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı, ikinci kuşağın sosyal ve kültürel sorunları gibi herbiri kendi içinde ayrı ayrı ele alınabilecek ve her alt grup için değişik sonuçlar yaratan (çocuklar, gençler, aile) birçok sorun dönüş göçünü etkilemiştir (Kuruüzüm vd., 1999:4).

Türkiye'de uluslararası emek göçünün etkilerini dönüş göçü boyutunda inceleyen çalışmalar 1980'lerin başında, geri dönenlerin sayısındaki artışa paralel olarak yoğunlaşmıştır. Gerek ÇSGB, İİBK, DPT gibi kurum araştırmalarında, gerekse bireysel çalışmalarda öncelikle ülkeye dönen işçilerin ekonomik alandaki uyum sorunları konusu üzerinde durulmuştur. Bilindiği gibi yurtdışına gitmek ve yurda geri dönmek, birey açısından bir sosyo-kültürel ortam değişimini ifade etmekte ve uyum güçlüklerine yol açmaktadır (Kuruüzüm vd., 1999). Birçok araştırmada çocukların dış göç gibi, geri dönüş sorunlarından da birinci derecede etkilenen aile bireyleri olduğu vurgulanmaktadır (Scheron ve Scheron, 1982; Boos-Nünning, 1986; Hopf, 1987; Cavalli, 1989).

Uluslararası emek göçü hareketine katılanlardan Türkiye'ye geri dönenlerin sayısı, 1980'lerin ortalarından bu yana azalmış olmakla birlikte, bugün de önemli boyutlardadır. 1985-95 döneminde yılda ortalama 44.000 kişi Federal Almanya'dan Türkiye'ye dönmüştür. 1974-84 döneminde geri dönenlerin ortalama %43'ünü 18 yaşın altındaki gençler oluştururken, %13'ünü 18-25 yaş grubundaki gençler oluşturmaktadır. 1985-95 döneminde geri dönenlerin %29'unu 18 yaşın altındaki gençler, %18'ini de 18-25 yaş grubundaki gençler oluşturmaktadır (TAM, 1996:14).

Dış göçe katılan işçi çocuklarıyla ilgili olarak gerek göç ettikleri ülkelerde, gerekse kendi ülkelerinde çeşitli araştırmalar yapılmaktadır (Ozankaya, 1984; Başbakanlık Aile Araştırma Merkezi, 1996; Tufan, 1987; Tufan ve Yıldız, 1993; Martin ve Teitelbaum, 1995; Çağlar, 1995). Araştırmalardan bazıları Avrupa ülkelerinde çalışmakta olan Türkler'in ve çocuklarının bulunduğu topluma entegrasyonundan bahsederken, diğer bir kısmı da çocukların bulunduğu topluma uyum sağlayamadığından ve okullardaki başarısızlığından söz etmektedir.

Dış göç sürecine katılıp ülkeye geri dönen çocuklarla ilgili olarak yapılan çok fazla alan araştırması yoktur. Tufan, 1984 yılında yurda dönüş yapan ve Ankara'daki liselerde okuyan öğrencilerin Federal Almanya'da ve Türkiye'ye döndükten sonraki yaşantılarının bazı özelliklerini, bu özelliklerin çocukların ruhsal belirti gösterme durumlarına ne yönde etki ettiğini incelenmektedir (1987). Tufan ve Yıldız'ın 1993'te ağırlıklı olarak Ankara'da gerçekleştirdiği ampirik araştırmada, çeşitli üniversitelerin Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenim gören, F. Almanya'dan dönmüş göçmen işçi çocuklarının benlik saygıları ve ruhsal belirtileri yurtdışına gitmemiş üniversite öğrencileri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Sözkonusu araştırmada, göçmen işçi çocukları ile kontrol grubu öğrencileri arasında, benlik saygıları ve ruhsal belirtileri açısından anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Akdeniz Bölgesi'ndeki 5 büyük ildeki üniversiteyi kapsayan bir araştırmada, yurtdışından dönen işçi çocuklarından sözkonusu üniversitelerde okuyan öğrencilerin sosyo-kültürel profili ve sosyal uyumu yurtdışı deneyimi olmayan kontrol grubu öğrencileri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir (Kuruüzüm vd., 1999). Araştırma, dış göç sürecine katılmış ve bugün üniversite öğrencisi olan gençlerin, bu deneyimi yaşamamış gençlere göre farklı bir sosyal profil ve sosyal uyum düzeyi gösterip göstermediğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, geri dönüş yaş ortalamasının 10 olduğu ve geri döneli geçen sürede uyum sorunlarının giderilebileceği, üstelik üniversiteye girme başarısını gösteren bu gençlerin sosyal yönden arkadaşları kadar uyumlu olabilecekleri sonucuna varılmıştır. Acaba aynı durum, üniversitede okuma imkanı bulamayan veya ortaöğretimde okuyan dış göç deneyimli çocuklar için de geçerli midir? Bu araştırma, sorunun ikinci kısmına cevap vermek için yapılmıştır. Çalışmada, dış göç sürecine katıldıktan sonra Türkiye'ye dönüp Antalya iline yerleşen ailelerin, lise ve dengi okullarda okuyan çocuklarının sosyal uyumları ve döndükten sonra karşılaştıkları sorunlar, dış göç sürecine katılmamış arkadaşlarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

SOSYAL UYUM

Bu çalışmada sosyal uyum kavramı, "bireyin çevresi ile iyi ilişkiler kurabilme ve bu ilişkileri sürdürebilme derecesi" ni ifade etmektedir. Çalışmada sosyal uyumu ölçmek amacıyla kullanılan Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE) genelde bireylerin kişilik özellikleri, kişisel ve sosyal uyum düzeyleri hakkında bilgi toplamayı gerektiren her durumda kullanılabilir.

(Özgüven, 1992:1). HKE, kişisel ve sosyal uyumu ölçen iki bölümden oluşmaktadır. Aynı ayrı kullanılmaya elverişli olması nedeni ile ve araştırmacının amacı açısından yeterli olduğu için Envanter'in sosyal uyumu ölçen evet-hayır seçenekli 80 soruluk bölümü uygulanmıştır. HKE'de sosyal uyumu ölçen dört alt ölçek kullanılmıştır (Özgüven, 1992:19):

Aile İlişkileri (AI): Bu alt ölçekten elde edilen puan, bireyin ailesi ile olan ilişkilerinin uyum düzeyini yansıtmaktadır. Puanın yüksek bulunması bireyin ailesi ile dostça ve sağlıklı bir ilişki içinde olduğunu ve ailesini sevdiğini göstermektedir.

Sosyal İlişkiler (SI): Bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinin niteliğini belirtmektedir. Puanın yüksek oluşu, bireyin topluluk içinde esnek bir tutum benimsediğine, kabul gören davranışlar sergilediğine işaret etmektedir.

Sosyal Normlar (SN): Sosyal normlar puanı, uyulması zorunlu yasal durumlara olduğu kadar, dikkate alınması gereken sosyal kural ve değerleri, başkalarının haklarına saygılı olma, bunun yanı sıra kendi istek ve gereksinimlerini de toplumla uzlaşarak, belli ölçülerde bağımsız olarak karşılama gibi davranışları ölçmektedir.

Antisosyal Eğilimler (AE): Antisosyal eğilimi olan kişiler genellikle sert, öfkeyle dolu, kavgacı, zor kullanmaya eğilimli, oç alma duyguları olan kişilerdir. AE puanının yüksek olması kişinin antisosyal eğilimlere sahip olmadığını göstermektedir.

Envanterin uygulanması ve puanlanması objektif olarak yapılabilmekte, bireyleri ve grupları uyum düzeyleri bakımından karşılaştırma imkânı vermektedir. Envanterden alınan ham puanlar ortanca (medyan) esasına dayanan ve norm grupları denilen üç alt gruba ayrılarak değerlendirilmektedir. %50'lik norma karşılık gelen ham sosyal uyum puanı 46' dır. Buna göre Envanterde 46 ham puanın altında puan alanlar sosyal yönden uyumsuz kişiler olarak değerlendirilmektedir. 1-40 ham puan grubuna girenler, sosyal uyum sağlayamamış olanlardır. 41-46 ham puan grubunda olanlar ise "uyumlu" ve "uyumsuz" grup arasındaki kritik bölgede bulunmaktadır. 47-52 ham puan grubundaki kişiler sosyal yönden uyumlu, 53-80 ham puan grubundakiler ise, "çok uyumlu " kişiler olarak nitelendirilmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada, Antalya ilindeki lise ve dengi okullarda okuyan ve dış göç sürecine katılan öğrencilerin sosyal uyumları, kendileriyle aynı sınıfta okuyan ve aynı cinsiyette olan bir kontrol grubuyla karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, gencin yurda dönüş yaşı ve dönüş koşulları (ailesi ile birlikte, yalnız, isteyerek, aile kararı ile vb.), döndükten sonra yaşadığı problemler, dönmeden önce aldığı eğitim, ailenin demografik özellikleri anlatılmaktadır. İkinci bölüm, öğrencinin sosyal uyum düzeyini kontrol grubundaki gençler ile karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu bölümde öğrencilerin kendileri ve aileleri ile ilgili bazı özellikler bağımsız değişken, sosyal uyum puanı bağımlı değişken olarak kabul edilmektedir.

Antalya, Avrupa'dan kesin dönüş yapan ailelerin yerleşmek için en fazla tercih ettiği illerden biridir. Çünkü aileler Türkiye'ye döndükten sonra işçi olarak çalışmak istememekte, akraba ve hemşehrileriyle birlikte kendi işlerini yapmak istemektedirler (Çağlar, 1995:313). Türkiye'nin en büyük turizm şehirlerinden biri olan Antalya onlar için bir cazibe merkezi halindedir. Burada daha çok turistik eşya, halıcı, kuyumcu dükkânları ile pansiyon gibi kendilerine ait küçük işletmelere sahiptirler.

Geri dönen aileler ve çocukları ile ilgili bilgilerin alınabileceği bir kurum bulunmadığından, çalışma lise ve dengi okullarda okuyan çocuklarla sınırlandırılmıştır. Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğü vasıtasıyla Antalya ilindeki bütün lise ve dengi okullarda yurtdışı deneyimi olan 140 öğrencinin bulunduğu saptanmıştır. Bu okullara tek tek gidilerek anketler rehberlik hizmetlerini yürüten öğretmenlere bırakılmıştır. "Araştırma grubu" olarak adlandırılan bu öğrencilere Rehberlik öğretmenleri tarafından uygulanan anketlerden 120 adeti geri gelmiştir. Diğer 20 öğrenci ya anketi alıp geri getirmemiştir veya anketi yanıtlamak istemediğini belirtmiştir. Eksik ve hatalı doldurma nedeniyle, geri dönen 120 anketten ancak 104'ü değerlendirmeye alınabilmektedir. Araştırma grubu öğrencileri ile aynı sınıfta okuyan ve aynı cinsiyetten olan 104 öğrenci tesadüfi olarak seçilmiş ve "kontrol grubu" olarak adlandırılmıştır. Kontrol grubunun anketleri de rehberlik servisi tarafından uygulanmıştır. Kontrol grubu öğrencilerinin araştırma grubu öğrencileri ile aynı sınıfta ve cinsiyette olmaları yeterlidir. Çünkü araştırmada iki grubun sadece sosyal uyum yönünden değil, ailelerin demografik özellikleri açısından da karşılaştırılmaları amaçlanmıştır.

Verilerin analizi SPSS 10.0 ile yapılmış olup ki-kare testi, t testi, korelasyon katsayısı, Varyans Analizi ile parametrik olmayan testlerden Wilcoxon işaret-sıra testi kullanılmıştır.

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin araştırma kapsamına alınmamasının nedeni, ankete ve HKE'ye doğru yanıt verebilecek erişkinlikte olmamalarıdır. Üniversitede okuyan ve dış göç deneyimi olan öğrenciler de bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çünkü bu çalışmaya benzer ve daha kapsamlı bir çalışma üniversite öğrencileri için daha önce yapılmıştır (Kuruüzüm vd., 1999).

Araştırmanın lise ve dengi okullarda yapılmış olması, ikinci kuşak işçi çocuklarından sözkonusu okullara gitmeyenleri içermemesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca bulguların Antalya ili dışındaki lise ve dengi okullarda okuyan ikinci kuşak göçmen işçi çocuklar için genelleştirilip genelleştirilemeyeceği konusu da belirsizdir.

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Analizin ilk kısmında, araştırma grubundaki öğrencilerin demografik özellikleri, Türkiye'ye dönmeden ve döndükten sonraki yaşamları ile ilgili bazı sorulara yanıt aranmaktadır. Araştırmanın ikinci kısmında ise sosyal uyum ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Demografik Özellikler İle İlgili Bulgular

Dış göç deneyimi olan öğrencilerin %64.4'ü Almanya'da, %10.6'sı İsviçre'de, %3.8'i Avusturya'da %2'si de Fransa'da doğmuştur. %19.2'si Türkiye'de doğduktan sonra Almanya'ya gitmiştir. %42.3'ü kız, %57.7'si erkektir.

Araştırma grubunun yaş ortalaması 16.2 iken, kontrol grubunun yaş ortalaması 15.9'dur. İki grubun yaş ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlılığı t testi ile sınanmış ve 0.05 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=2.12$, $p = 0.017$). Dış göç sürecine katılmış çocuklar birçok nedenle (denklik programı, dersteki başarısızlık vb.) sene kaybına uğramaktadırlar. Bazı araştırmalar da bu sonucu doğrulamaktadır (Kuruüzüm vd., 1999:31; Tufan ve Yıldız, 1993: 43).

Araştırma grubundaki öğrencilerin %30'u teknik liselerde, %36.5'i Almanca eğitim veren Anadolu Lisesinde, %33.5'i de normal liselerde okumaktadır.

Ebeveynlerin eğitim durumları incelendiğinde, her iki grupta da annelerin büyük bir kısmı ya ilkökul mezunu ya da orta dereceli okul mezunudur. Babaların eğitim düzeyleri arasındaki fark, eğitim düzeyi sıralayıcı (ordinal) ölçek ile ölçüldüğünden parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerden Wilcoxon Signed-Ranks testi ile analiz edilmiş ve anlamlı bulunmuştur ($Z=-3.028$, $p=0.002$). Dış göç sürecine katılan babaların büyük bir kısmı (%45.1) ilkökul mezunu iken, kontrol grubundaki babaların %36.9'unun üniversite mezunu, %39.8'inin de lise mezunu olduğu görülmektedir.

Geri Dönüş Süreci ve Türkiye'de Hayat

Araştırma grubu'nun dönüş yaşı ortalaması 8.3'dür. %21.7'si döneli, 2 yıldan daha az bir süre olmuştur. Geri döneli 2-4 yıl olanların oranı %16.9 iken, 4 yıldan daha fazla olanların oranı %61.4'dür. Dönüş yaşı ortalaması gözönünde bulundurulursa, öğrencilerin büyük bir kısmı daha ilkökul çağında yurda dönmüştür. Çocukların, %68.2'sinin anne-babaları ile birlikte, %22.4'ünün ya annesi ya da babası ile birlikte, %9.4'ünün de tek başına döndüğü görülmektedir. Araştırma grubunun ailelerine asıl dönme nedenleri sorulduğunda ise, "yurt özlemi", birinci sırada yer alırken, "çocuklar için daha iyi bir okuma imkânı" seçeneği ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum bizi, ailelerin çocuklarının eğitimini daha çok anayurtta yapmalarını istedikleri sonucuna götürmektedir. Akdeniz Bölgesinde'ki beş büyük üniversitede okuyan ve dış göç deneyimi olan öğrencilerle ilgili araştırmada da buna benzer bir sonuç elde edilmiştir (Kuruüzüm vd., 1999). Araştırma grubundaki öğrencilerin %44.6'sı, yaşları uygun olmadığı için yurtdışında iken okula gidememiştir. %13.3'ü ilkökula, %42.1'i ortaokula (örneğin, Hauptschule, Realschule, Gymnasium) gittiğini ifade etmektedir. Avrupa'da yaşarken genellikle Türkler'in çoğunlukta olduğu semtlerde yaşadığını söyleyenlerin oranı, %55.8'dir.

Türkiye'ye dönüş kararı verilirken dönmeyi istemeyenlerin oranı, %16.9'dur. Henüz yaşı küçük olduğu için karara katılmayanlar ise %41'dir. Geri döndüğüne memnun olanlar %39.5, memnun olmayanlar %28.4, kararsızlar ise

%32.1'dir. Yurda dönme isteği ile döndüğüne memnun olma durumu arasında bir ilişki olup olmadığı 0.05 anlamlılık seviyesinde Ki-kare analizi ile incelenmiştir. Türkiye'ye dönmeyi isteyenlerin, döndükten sonra da hayatlarından memnun oldukları, dönmek istemeyenlerin şu andaki durumundan hoşnut olmadığı bulunmuştur (Ki-kare değeri = 36.43, serbestlik derecesi=4, $p=0.000$). Benzer durum ailelerde de görülmektedir. Ailelerde, geri dönmeyi isteyenlerin oranının daha yüksek olduğu ve geri döndüğüne memnun olan ailelerin çocuklarının da şu anki durumundan memnun olduğu görülmektedir (Ki-kare değeri =9.65, serbestlik derecesi=4, $\alpha=0.05$ ve $p=0.025$).

Araştırma grubundaki çocukların Türkiye'de karşılaştıkları en önemli sorunun gelecek kaygısı, ikinci en önemli sorunun da okulda karşılaştığı problemler olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, okul yöneticileri ve rehberlik öğretmenleri ile yüzyüze konuşmalarımızda da doğrulanmıştır. Özellikle lise çağında dönmüş öğrencilerin hem dil sorunu yaşadığı hem de derslerinde oldukça başarısız olduğu ifade edilmiştir. Bunun sebebi, çocukların Türkiye'deki eğitim sistemine alışamamasıdır.

Sosyal Uyum İle İlgili Bulgular

Analizin ikinci kısmında, araştırma grubunun HKE ile elde edilen sosyal uyum puanları kontrol grubu ile karşılaştırılmakta, sosyal uyum puanlarını etkileyen faktörler incelenmektedir. HKE ile elde edilen ham puanların dağılımı, kontrol grubu ile karşılaştırmalı olarak Tablo 1'de verilmektedir. Kontrol grubu öğrencileri ile araştırma grubu öğrencilerinden uyumsuz olanların oranı aynıdır (%18.2). Kontrol grubunun toplam sosyal uyum puanları 53-80 ham puan grubunda (çok uyumlu grup) yoğunlaşmaktadır. Bu grup için oran testi yapıldığında 0.05 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmektedir ($t=3.9$, $p=0.000$). Ancak diğer gruplardaki fark anlamlı değildir. Sosyal uyum puan ortalamaları arasında 0.05 anlamlılık seviyesinde anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 1: Öğrencilerin sosyal uyum puanları dağılımı

Sosyal uyum puanı	Araştırma grubu		Kontrol grubu	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1-40 ham puan	19	18.2	19	18.2
41-46 ham puan	22	21.2	12	11.7
47-52 ham puan	22	21.2	19	18.2
53-80 ham puan	41	39.4	54	51.9
Toplam	104	100.0	104	100.0

Tablo 2: Kontrol ve araştırma grubunun ham sosyal uyum puanlarının aritmetik ortalamalarının karşılaştırılması

	Araştırma grubu	Kontrol grubu
Ortalama	49.58	51.56
Standard Sapma	9.29	9.55
t=1.53	p=0.063	

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırma grubunun ortalama sosyal uyum puanı kontrol grubuna göre daha düşük olmasına rağmen (49.58), üçüncü ham puan grubuna girmektedir. Diğer bir ifade ile araştırma grubu sosyal yönden kontrol grubu kadar uyumludur denebilir.

Alt ölçekler bazında bir karşılaştırma yapıldığında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Hiçbir alt ölçekte anlamlı bir farka rastlanmamıştır (Tablo 3). Araştırma grubundaki öğrencilerin alt ölçekler bazında da kontrol grubu kadar uyumlu olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Alt ölçek puanlarının ortalama testi sonuçları

Alt ölçekler	Araştırma grubu		Kontrol grubu		t	p
	Ortalama	SD*	Ortalama	SD*		
Aile ile ilişkiler	13.18	4.01	13.95	4.20	-1.44	0.153
Sosyal ilişkiler	13.77	3.08	14.50	3.30	1.77	0.080
Sosyal normlar	12.22	2.98	12.65	2.96	1.04	0.300
Anti-sosyal eğilimler	10.41	3.23	10.64	3.66	-0.10	0.920

* SD : standard sapma

Bulguların sonuçlarına göre, araştırma grubu öğrencileri sosyal yönden "çok uyumlu" gruba girmemekte birlikte, "uyumlu" olarak nitelendirilen gruba girmektedir. Dolayısıyla araştırma grubundaki öğrencilerin "uyumsuz" kişiler olduklarını söylemek mümkün değildir.

Cinsiyetin toplam sosyal uyum puanı ve alt ölçekler üzerine etkisi incelendiğinde kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Aynı durum kontrol grubu için de geçerlidir.

Göçmen çocukların geri dönüş sorunları ile ilgili değerlendirmelerini içeren birçok yayında, küçük yaşta dönen çocukların daha az uyum gücüne sahip olduğu, geri dönüş yaşı yükseldikçe, uyum sorunlarının da arttığı vurgulanmaktadır. Keza, geri dönen çocukların en çok uyum gücünü, döndükleri yıllarda yaşadıkları ifade edilmektedir (Güven, 1996:317; Tufan, 1987:70). Bu iddianın doğruluğunu

Kesin Dönüş Yapan İşçi Çocuklarının Uyum Problemi Üzerine Bir Alan Araştırması

test etmek amacıyla geri dönüş yaşının toplam sosyal uyum puanı ve alt ölçekler üzerindeki etkisi 0.05 anlamlılık seviyesinde Varyans Analizi ile araştırılmıştır (Tablo 4). Tablo 4'den geri dönüş yaşının sosyal uyum puanları üzerinde etkili olmadığı görülmektedir (F olasılığı > 0.05). Yani çocuk erken yaşta da gelse, daha sonra da gelse ailesiyle olan ilişkilerinde ve çevresiyle olan ilişkilerinde bir uyumsuzluk yaşamamaktadır.

Tablo 4: Geri dönüş yaşının sosyal uyum puanları üzerine etkisi

Sosyal uyum puanının türü	F oranı	F olasılığı (p)
Toplam puan	0.823	0.44
Aile ile ilişkiler	0.124	0.88
Sosyal ilişkiler	0.649	0.52
Sosyal normlar	0.714	0.49
Anti-sosyal eğilimler	0.958	0.39

Ayrıca, henüz iki yıl ve daha az bir süre önce geri dönen öğrencilerin durumları da Varyans Analizi ile incelenmiştir (Tablo 5). Yeni dönen bir öğrenci de sosyal yönden bir uyum güçlüğü çekmemektedir. Üniversite öğrencileri için yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara rastlanmıştır (Kuruüzüm vd., 1999; Tufan ve Yıldız, 1993:83). Tufan ve Yıldız'ın çalışmalarında yurtdışında daha uzun süre kalan öğrencilerin benlik saygılarının daha fazla olduğu, yurtdışındaki yaşam süresi ile Ruhsal Belirti Tarama Testi puanları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ifade edilmektedir (1993:82).

Tablo 5: Geri döneli geçen sürenin sosyal uyum puanları üzerine etkisi

Sosyal uyum puanının türü	F oranı	F olasılığı (p)
Toplam puan	0.109	0.89
Aile ile ilişkiler	0.219	0.80
Sosyal ilişkiler	0.593	0.55
Sosyal normlar	0.289	0.75
Anti-sosyal eğilimler	0.073	0.93

Öğrencilerin okuduğu okullar, verdikleri eğitim ve nitelikleri itibarıyla birbirinden farklıdır. Okul farklılığının araştırma grubunun sosyal uyum puanları üzerine etkisi Varyans Analizi ile araştırıldığında, anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Aynı durum kontrol grubu öğrencileri için de geçerlidir. Keza, hem okul tipinin hem de cinsiyetin sosyal uyum puanı üzerindeki etkisi Çok

Değişkenli Varyans Analizi ile incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Ancak öğrencinin Türkiye'ye dönme isteği ile sosyal uyum puanları arasındaki ilişki anlamlıdır (Tablo 6).

Tablo 6: Türkiye'ye dönme isteğinin sosyal uyum puanları üzerine etkisi

Sosyal uyum puanı türü	F Oranı	F Olasılığı
Toplam puan	5.142	0.009**
Aile ile ilişkiler	2.613	0.080
Sosyal ilişkiler	0.525	0.590
Sosyal normlar	4.837	0.010*
Anti-sosyal eğilimler	3.848	0.020*

* 0.05 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı

** 0.01 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 6'dan görüldüğü gibi, aile ile ilişkiler ve sosyal ilişkiler hariç Türkiye'ye dönme isteği ile sosyal uyum puanları arasındaki ilişki anlamlıdır. Varyans Analizinden bir adım daha ileriye gidilerek hangi grubun bu farklılığı yarattığı, Post Hoc Multiple Comparisons tekniklerinden "Schheffe testi" ve Tukey'b testi ile araştırılınca, Türkiye'ye dönmeye istekli olan grubun toplam puanları, sosyal norm ve anti-sosyal eğilim puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Aile ile ilişkiler ve sosyal ilişkiler puanlarının fark yaratmamasının nedeni, her ikisinin ortalamasının da tüm öğrenciler için zaten yüksek olmasıdır.

SONUÇ

Demografik özelliklere bakıldığında, öncelikle yurtdışı deneyimi olan grup ile bu deneyime sahip olmayan öğrenci grubunun yaş ortalamaları farklı bulunmuştur. Araştırma grubunun yaşça diğer gruba göre daha büyük olması, dönen çocukların ilk dönemdeki eğitim başarısızlıkları veya eğitim sistemindeki farklılığı nedeni ile ilk ve orta düzeyde eşdeğerliliğin kabul edilmemesine bağlı gecikmelerle açıklanabilir.

Dönüş göçüne yönelik birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da çocukların eğitim durumunun dönüş kararını önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Ailelerin dönüş nedenlerinin başında yurt özlemi ve çocuklarının eğitimi gelmektedir. Aileler genellikle çocukları ilköğretim çağındayken Türkiye'ye kesin dönüş yapmakta, çocuklarının geleceğini kendi ülkelerinde görmektedirler.

Dönüşten duyulan memnuniyet ailelerde daha yüksek iken, gençlerden memnun olanların yanısıra (%39.5), kararsız olanların oranının pek düşük olmaması (%32.1), yaşlarının küçük olması nedeniyle dönüş kararına

katılmamaları ile ilişkilidir. Döndüğüne memnun olmayanlar ise, dönüş kararına katılmayanlardır.

Sosyal uyumu ölçmek amacıyla HKE kullanılmıştır. Envantere göre, araştırma grubu ile kontrol grubu arasında hem toplam sosyal puan hem de alt ölçek puanları bazında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir. Kontrol grubunun ortalama ham toplam puanı, araştırma grubuna göre daha büyük olmasına rağmen bu fark anlamlı değildir.

Bazı demografik özelliklerin (yaş, cinsiyet, geri dönüş yaşı, vb.) sosyal uyum puanı üzerine etkileri incelendiğinde anlamlı bir etkiye rastlanmamıştır.

Geri dönen öğrencilerin Türkiye’de karşılaştıkları en önemli sorun, eğitim sistemine alışamamalarıdır. Bu sorunu yaşayanlar, genellikle ilkokul ve ortaokulu dışarıda okuyup, Türkiye’ye dönmek istemeyen öğrencilerdir.

Son birkaç çalışmada (Tufan ve Yıldız, 1993; Kuruüzüm vd., 1999), dış göç deneyimli öğrencilerin, dış göç sürecine katılmayan kontrol grubu öğrencilerinden çok farklı bir yapıda bulunmamalarının nedeni, Bolt ve Kempen’in (1997), Çağlar’ın (1995), Seifert’in (1996), değindikleri segregasyon (segregation) ve birarada yaşama (consentration) kavramları ile açıklanabilir. Sözkonusu yayınlarda, Türk göçmenlerin daha çok kendi vatandaşlarının bulunduğu bölgelerde yaşadıkları, diğer kişilerle (hatta diğer yabancı göçmenlerle bile) iletişime hevesli olmadıkları, çok az işçinin çalıştıkları ülkenin vatandaşlığını kabul ettiği ifade edilmektedir. Yapılan çalışmada öğrencilerin %55.8’i, Türklerin bulunduğu bölgelerde yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bütün bu sonuçlar, Türkler’in çalışmak amacıyla gittikleri ülkelerdeki yaşam koşullarının ve yaşadıkları ortamın Türkiye’deki ile çok farklı olmadığını göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, gençlerin karşılaştığı en önemli sorunların (gelecek kaygısı ve okul) ve diğer sorunların giderilmesi için bir geri dönüş merkezinin kurulması faydalı olabilir. Özellikle kesin dönüş yapan ailelerin yoğun olarak yaşadıkları illerde, sosyal ve kültürel bir merkezin açılması hem ailelere hem çocuklara sorunlarını çözmede ve adaptasyonlarını kolaylaştırmakta yardımcı olacaktır. Ayrıca, herhangi bir eğitim kurumunda okumayan çocuklara erişerek sosyal uyumlarını ve sorunlarını inceleme fırsatı elde edilecektir. Gelecekte, Avrupa’daki ülkelerde çalışan işçi çocuklarının yaşadıkları ülkeye sosyal uyumlarının, kontrol grubu ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve Türkiye’deki araştırmalarla karşılaştırılması başka bir proje konusudur.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1996) *Parçalanmış Aile*, Ankara.

Bolt, G. S. ve Kempen, R. Van (1997) 'Segregation and Turks' housing conditions in middle-sized Dutch cities', *New Community* Vol. 23 No. 3:363-384.

- Boos-Nünning, U. (1986) Die Schulische Situation der zweiten Generation, in: Meys W., Şen F. (Edit) *Zukunft in der Bundesrepublik oder Zukunft in der Türkei*, Bonn.
- Cavalli-Wordel, A. (1989) *Schicksale İtalienischer Migrantenkinder*, Weinheim.
- Çağlar, A. (1995) 'German Turks in Berlin: social exclusion and strategies for social mobility' *Community* Vol.23 No. 3:309-323.
- Güven, S. (1996) *Uluslararası İşçi Göçünün Sosyal Politika Sorunları*, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.
- Hopf, D. (1987) *Herkunft und Schulbesuch ausländischer Kinder*, Berlin.
- Kuruüzüm, A. Erdem, F. ve Schulze, N. (1999) *Avrupa' dan Dönen İşçi Çocuklarından Akdeniz Bölgesindeki Üniversitelerde Okuyanların Sosyo-Kültürel Profili ve Uyum Sorunları*, Akdeniz Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenen Araştırma Projesi Raporu, Antalya.
- Martin, P. ve Teitelbaum, M. (1995) *Report of the Seminar on Integration Issues and Immigration Policy: Focus on France*, internet üzerinden, Paris.
- Ozankaya, Ö. (1984) 'Findings of pilot research on the Education of migrant Turkish workers' children in Europe' , *Turkish Yearbook of Human Rights* Vol.5-6 :77-97.
- Özgüven, E. (1992) *Hacettepe Kişilik Envanteri*, 2. Revizyon, Odak Ofset, Ankara.
- Scheron, U. ve Scheron, B. (1982) *Integration von Gastarbeiterkindern*, Frankfurt am Main-Bern.
- Seifert, W. (1996) ' Occupational and social integration of immigrant groups in Germany' , *New Community* Vol. 22 No. 3: 417-436.
- TAM (1996) *Integration von Remigranten in der Türkei*, Turkey Researches Centre, Essen.
- Tufan, B. (1987) *Türkiye'ye Dönen İkinci Kuşak Göçmen İşçi Çocuklarının Psiko-sosyal Durumları*, DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı, Ankara.
- Tufan, B. ve Yıldız, S. (1993) *Geri Dönüş Sürecinde İkinci Kuşak*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları B-36, Ankara.

Copyright of Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal / Akdeniz Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi Dergisi is the property of Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.